

¹⁰ Власнюк И. Существует ли концепция развития украинской финансовой системы? // Бизнес. – 2000. – 12 июня.

Надійшла до редколегії 27.09.2000

Рекомендована до друку кафедрою цивільного права і процесу Донецького національного університету.

Л. Бічук

ЩОДО НАБУТТЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ ПОВНОЇ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ

Питання про набуття неповнолітніми повної цивільної дієздатності досить важливе і актуальне. Його законодавче вирішення означає надання неповнолітнім до досягнення 18 років повноважень самостійно здійснювати свої цивільні права і обов'язки. Це відповідає положенням Конвенції про права дитини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 р. і чинної для України з 27 вересня 1991 р., зокрема ст. 12, відповідно до якої "держави-сторони забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю"¹.

У цивілістичній науці України проблеми набуття неповнолітніми повної цивільної дієздатності ще практично не досліджувалися. Для їх вивчення, розробки рекомендацій стосовно законодавчого регулювання в новому ЦК України питань набуття неповнолітніми повної цивільної дієздатності корисне ознайомлення з відповідним законодавством деяких зарубіжних країн.

Дослідник цивільного права Німеччини Ян Шапп зазначає, що згідно з §112 та 113 Закону про реформи права опіки і турботи про повнолітню особу (1992 р.) в цій країні неповнолітнім у віці від 7 до 18 років часткову дієздатність можуть надати їх законні представники (як уявляється, це - батьки, опікун або піклувальник неповнолітнього – Л.Б.) з дозволу суду в справах опіки. Після цього неповнолітні мають право на здійснення самостійної діяльності, поєднаної з одержанням заробітку. Крім того, якщо законний представник надає неповнолітньому часткову дієздатність у зв'язку з прийняттям його на службу або на роботу, то неповнолітній набуває право здійснювати всі угоди, які пов'язані з виконанням ним відповідної роботи (проходження служби)².

У Франції та Іспанії, за дослідженням І.А. Зеніна, повної дієздатності неповнолітній може набути шляхом його емансипації після досягнення 16 років. У цих країнах процедуру емансипації здійснює суддя з опіки на підставі заяви батьків або одного з них. Неповнолітній, який зостався без батьків, може бути емансипованим у такому ж порядку за заявою сімейної ради. В Іспанії додатково передбачається можливість емансипації за заявою й самого неповнолітнього, коли один із батьків, з котрим той мешкає, вступив у новий шлюб з особою, яка не є батьком неповнолітнього. Емансиповані неповнолітні у Франції та Іспанії, за загальним правилом, вважаються здатними, як і повнолітні, до всіх дій цивільного життя. Але вони не можуть бути комерсантами, не мають права позичати гроші або відчужувати своє нерухоме майно, торговельні заклади, об'єкти особливої цінності без дозволу своїх батьків, а за відсутності останніх – без дозволу свого піклувальника³.

У Російській Федерації набуття неповнолітніми повної цивільної дієздатності (емансипація неповнолітнього – ст. 27 ЦК РФ⁴) відбувається на

підставі рішення органу опіки і піклування за згодою батьків, усиновителів або піклувальників. У випадку відсутності такої згоди рішення про емансипацію неповнолітнього приймається судом. За російським законодавством емансипованим може бути неповнолітній, якому виповнилося 16 років, якщо він працює за трудовим договором, у т.ч. за контрактом, або за згодою батьків, усиновителів чи піклувальників займається підприємницькою діяльністю (ч.1 ст. 28 ЦК РФ). Як відзначає І.М. Кузнецова, такий неповнолітній з моменту винесення рішення органом опіки і піклування або судом про його емансипацію вправі самостійно здійснювати свої цивільні права і виконувати свої цивільні обов'язки і не потребує піклування з боку своїх батьків, усиновителів, піклувальників⁵.

Українське законодавство передбачає лише один випадок набуття неповнолітніми повної дієздатності. Відповідно до ст. 11 ЦК України, коли законом дозволяється одружуватися до досягнення вісімнадцятирічного віку, громадяни, які не досягли цього віку, набувають дієздатності в повному обсязі з моменту одруження. Указані особи, слушно зауважує І.М. Кузнецова, мають такий ступінь зрілості й свідомості, що в змозі виконувати самостійно обов'язки подружжя і батьків, тому немає підстав вважати, що вони не здатні своїми діями набувати цивільні права і створювати для себе цивільні обов'язки⁶. Аналогічна норма відображена і в ст. 31 проекту ЦК України, прийнятому Верховною Радою України в червні 2000 р. в другому читанні⁷.

Проект ЦК пропонує й інші підстави набуття неповнолітнім повної цивільної дієздатності, порядок вирішення цього питання. Аналіз ст.32 "Набуття повної цивільної дієздатності" проекту ЦК з урахуванням законодавства вищеназваних зарубіжних країн свідчить про необхідність її вдосконалення як з точки зору підстав, так і порядку вирішення питання про набуття неповнолітніми повної цивільної дієздатності, застосування відповідної норми.

Насамперед слід зазначити, що відносно особи, яка досягла 16 років і набула повної цивільної дієздатності, мають продовжувати діяти правові норми щодо набуття цивільних прав, котрі передбачені для неповнолітніх. Адже ця особа, незважаючи на надання їй повної цивільної дієздатності, залишається неповнолітньою. Наприклад, має бути збережене положення ст. 535 ЦК, згідно з якою неповнолітні діти спадкоємця (в тому числі усиновлені), незалежно від змісту заповіту, успадковують обов'язкову частку спадкового майна тощо. З іншого боку, в інтересах неповнолітніх, які набули повної цивільної дієздатності, варто залишити контроль органу опіки і піклування за їх діями під час відчужування свого цінного майна. Реалізувати цю пропозицію можна в Законі про управління майном неповнолітніх, який доцільно прийняти. У Законі передбачити, зокрема, що за дозволом на здійснення угоди з майном, котра виходить за межі побутових, в орган опіки та піклування буде звертатися сам неповнолітній, який набув повної цивільної дієздатності. Відповідні положення слід зафіксувати в ч. 4 ст. 32 проекту ЦК.

Як підставу для надання неповнолітньому повної цивільної дієздатності ч. 1 ст. 32 проекту ЦК передбачає досягнення ним 16-річного віку. Це не викликає заперечень, бо мова йде про мінімальний вік можливої працездатності людини. Саме такий вік встановлено законодавством Франції, Іспанії, Росії для емансипації неповнолітнього. Передбачаючи можливість набуття 16-річним неповнолітнім повної цивільної дієздатності, розробники проекту ЦК здійснюють своєрідне прирівняння його до повнолітньої дієздатної особи. Вважається, що окремі неповнолітні саме в цьому віці вже здатні виявити власну волю щодо здійснення своїх прав та обов'язків нарівні з дієздатними повнолітніми особами. У цивілістичній науці Я.Р. Веберс висловив

слушну думку, що загальна освіта, розвиток науки і техніки тощо сприяють більш ранньому дозріванню розумових здібностей, які мають значення для волевиявлення⁸. Отже, здатність самостійно сформулювати своє волевиявлення щодо здійснення прав і обов'язків залежить від розумових здібностей людини. Але рівень їх у кожного різний, а в неповнолітнього розум знаходиться в постійному формуванні. Крім того, доречно зазначити, що передумовою надання неповнолітньому повної цивільної дієздатності є такий його розумовий рівень стосовно самостійного здійснення своїх прав та обов'язків, який має повнолітня дієздатна особа. Не можна заперечувати, що окремі 16-річні неповнолітні досягають такого рівня розумового розвитку. Саме вони й повинні мати змогу набувати повної цивільної дієздатності, а не всі, кому виповнилося 16 років. Широкого підходу до емансипації неповнолітнього, справедливо відзначає М.В. Антокольська, не повинно бути, бо це може спричинити порушення майнових прав та обов'язків неповнолітнього⁹. Тому, на мій погляд, для вирішення питання про надання неповнолітнім повної цивільної дієздатності недостатньо тільки вікової межі (16 років). Необхідно брати до уваги, про що варто вказати в ч. 1 ст. 32 проекту ЦК, також рівень розумової зрілості, що уможливило б виокремлення серед 16-річних неповнолітніх тільки тих, які можуть сформулювати своє волевиявлення на здійснення самостійно прав та обов'язків, як і повнолітні дієздатні особи. Зазначу, що С. Букшін, проаналізувавши практику застосування ЦК РФ, дійшов висновку, що в ст. 26 ЦК РФ не зовсім правильно визначені правові підстави емансипації неповнолітніх. На думку автора, в основу права на емансипацію неповнолітнього слід спочатку класти набуття ним відповідного рівня зрілості, а потім уже – його працю та отримання заробітку¹⁰.

Певне значення у вирішенні аналізованого питання має відігравати і рівень моральної зрілості неповнолітнього, що теж слід відобразити в ч. 1 ст. 32 проекту ЦК. Набуття неповнолітнім повної цивільної дієздатності означає підвищення його статусу, своєрідний вияв державою довіри до нього. На мою думку, вартій такої довіри тільки той неповнолітній, який має відповідний рівень моральної зрілості, тобто його поведінка в суспільному житті відповідає існуючим нормам моралі.

Правових критеріїв визначення рівня розумової та моральної зрілості неповнолітнього, необхідного для набуття ним повної цивільної дієздатності, немає і не може бути. Вважаю, що для визначення цього рівня і можливості надання неповнолітньому повної цивільної дієздатності мають залучатися фахівці в галузі психології та педагогіки. Після відповідного вивчення особи неповнолітнього, наприклад, за допомогою спеціально розроблених тестів, психологи і педагоги свою позицію стосовно рівня його розумової та моральної зрілості й можливості надання йому повної цивільної дієздатності викладають у письмовому висновку. Цей висновок має бути взятий до уваги органом опіки та піклування або судом під час прийняття рішення щодо надання цьому неповнолітньому повної цивільної дієздатності. Наведені положення доцільно викласти в ч. 1 ст. 32 проекту ЦК.

Однією із умов надання неповнолітньому повної цивільної дієздатності, передбачених ч. 1 ст. 32 проекту ЦК, є "бажання неповнолітнього займатися підприємництвом". Відповідно до ст. 1 Закону України "Про підприємництво" (в редакції від 22 лютого 2000 р.) підприємництво визначається як безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством¹¹. На мій погляд, незалежно від рівня розумової

та моральної зрілості неповнолітнього, діяльністю, яка пов'язана з власним ризиком, він займатися не повинен, бо вона може призвести до порушення його майнових прав і обов'язків. Для заняття підприємницькою діяльністю потрібний досвід, якого в неповнолітнього ще недостатньо. Можливо, саме з урахуванням цієї обставини законодавство Франції та Іспанії, як зазначалося вище, забороняє емансипованому неповнолітньому бути комерсантом. Гадаю, що названу умову необхідно виключити із проекту ЦК України.

Якщо законодавець усе ж установить як умову для надання неповнолітньому повної цивільної дієздатності його бажання займатися підприємництвом, то слід змінити абз. 1 ч. 3 названої статті. Ним передбачається здійснювати реєстрацію неповнолітнього як підприємця за наявності згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальників або органу опіки та піклування. Тобто, якщо на реєстрацію неповнолітнього як підприємця буде згода батьків (усиновлювачів) чи піклувальників, то питання щодо надання йому повної цивільної дієздатності буде вирішуватися без участі органу опіки та піклування. Не передбачена участь цього органу і під час вирішення даного питання в суді згідно з ч. 2 ст. 32 проекту ЦК. Але набуття неповнолітніми повної цивільної дієздатності веде до самостійного здійснення ними своїх прав та обов'язків, а завдання щодо захисту особистих та майнових прав неповнолітніх виконують відповідно до ст. 128 КпШС України та п. 1.1 Правил опіки та піклування від 26 травня 1999 р. саме органи опіки і піклування¹². Тому, гадаю, участь цього органу обов'язкова у вирішенні судом питання про надання неповнолітнім повної цивільної дієздатності, а також у випадку реєстрації неповнолітнього як підприємця за згодою батьків (усиновлювачів) чи піклувальника. Це теж має бути відображено в ЦК.

Порядок розгляду справ про надання неповнолітнім повної цивільної дієздатності як органом опіки та піклування, так і судом, строки їх розгляду тощо можуть бути визначені, насамперед, ЦПК України. Відповідне правило має міститися в ч. 2 ст. 32 проекту ЦК.

У зв'язку з викладеним пропоную відповідну статтю проекту ЦК викласти в наступній редакції:

“Стаття 32. Набуття повної цивільної дієздатності

1. Повна цивільна дієздатність може бути надана особі, якій виповнилось 16 років і яка досягла рівня розумової та моральної зрілості, завдяки якому здатна самостійно здійснювати свої цивільні права і обов'язки, та яка працює за трудовим договором або бажає займатися підприємництвом. Рівень розумової і моральної зрілості неповнолітньої особи, що бажає набуття повної цивільної дієздатності, визначається фахівцями в галузі психології та педагогіки. Висновок фахівців є необхідним документом і береться до уваги органом опіки та піклування або судом під час прийняття рішення щодо надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності.

2. Надання повної дієздатності провадиться органом опіки та піклування за письмовою згодою батьків (усиновлювача) або піклувальника, а за відсутності такої згоди – судом у порядку, визначеному чинним законодавством. Під час розгляду в суді справи про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності необхідними є подання письмового висновку органу опіки і піклування з цього питання, а також участь у судовому засіданні представника названого органу.

3. Якщо особа, якій виповнилось 16 років, бажає займатися підприємництвом, то за наявності згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника та письмового висновку органу опіки і піклування або за заявою цього органу вона може бути зареєстрована як підприємець.

Особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту її державної реєстрації як підприємця.

4. Повна цивільна дієздатність, надана особі, стосується всіх її цивільних прав та обов'язків, *але не припиняє дії відносно цієї особи правових норм щодо цивільних прав неповнолітніх. Управління майном неповнолітніх, які набули повної цивільної дієздатності, здійснюється згідно з відповідним Законом*.

Варіантом може бути вилучення із ч. 1 фрази "або бажає займатися підприємництвом", а тому й ч. 3. Отже, ч. 4 стає ч. 3.

- ¹ Конвенція про права дитини: Прийнята та відкрита для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 р. // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1997. – № 5. – С. 39 - 40; Про ратифікацію Конвенції про права дитини: Постанова Верховної Ради Української РСР від 27 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 13. – Ст. 145.
- ² Шап Ян. Основы гражданского права Германии. – М., 1996. – С. 205, 208, 217-218.
- ³ Зенин И.А. Гражданское и торговое право капиталистических стран. – М., 1992. – С. 42-43.
- ⁴ Гражданский кодекс Российской Федерации: Принят Государственной Думой 21 октября 1994 г., одобрен Советом Федерации // Полный сборник кодексов Российской Федерации: Официальные тексты с изменениями и дополнениями на 10 декабря 1999 г. – М. - Воронеж, 1999.
- ⁵ Кузнецова И.М. Значение ГК РФ для совершенствования семейного законодательства // Новый гражданский кодекс России и отраслевое законодательство: Сб. ст. / Под ред. Ю.П. Орловского. – М., 1995. – С. 87.
- ⁶ Там само. – С. 85.
- ⁷ Цивільний кодекс України: проект від 25 серпня 1996 р. зі змінами // Українське право. – 1999. - № 1.
- ⁸ Веберс Я. Р. О понятии дееспособности граждан в советском гражданском праве // Осуществление и защита личных и имущественных прав: Сб. ст. / Под ред. А.Я. Паверса. – Рига, 1968. - С. 105-106.
- ⁹ Антокольская М.В. Лекции по семейному праву. – М., 1995. – С. 90.
- ¹⁰ Букшин С. Эмансипация: проблемы и перспективы // Хозяйство и право. – 1999. - № 7. – С. 51.
- ¹¹ Про внесення змін до статті 1 Закону України "Про підприємництво": Закон України від 22 лютого 2000 р. // Офіційний вісник України. – 2000. - № 11. - Ст. 406.
- ¹² Правила опіки та піклування: Затвержені наказом Державного комітета України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 р. N 34/166/131/88; зареєстровані в Міністерстві юстиції України 17 червня 1999 р. за N 387/3680 // Офіційний вісник України. – 1999. – N 26. - Ст. 1252.

Надійшла до редколегії 30.03.2000

Рекомендована до друку кафедрою права Донецької державної академії управління.

№ 2(5) – 2000

**ПРАВНИЧИЙ
ЧАСОПИС
ДОНЕЦЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

**DONETS'K
UNIVERSITY
LAW
JOURNAL**

**У НОМЕРІ
IN THIS ISSUE**

**Трудовий договір як юридичний факт
Labour Contract as a Jural Fact**

**Правова природа статусу акціонерного товариства:
теоретичні аспекти
Legal Nature of Joint-Stock Company
Statute: Theoretical Aspects**

**Зближення і гармонізація законодавства
в праві Європейського Союзу та міжнародному праві
Approximation and Harmonization of Legislation
in International and European Union Law**

**Комплексне правове забезпечення
функціонування фондового ринку України
On Complex Legal Ensurance for the Ukraine's Stock
Exchange Functioning**

**Ретроспективна характеристика судового
контролю за досудовим слідством
Retrospective Characteristics of Judicial Control
over Pre-trial Investigation**

**ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС
ДОНЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

№ 2 (5) - 2000

Науковий журнал. Виходить двічі на рік

*Рекомендовано до друку вченою радою
Донецького національного університету*

*Заснований у лютому 1997
Свідоцтво Міністерства України у справах преси
та інформації КВ № 2502 від 18.02.1997 р.*

РЕДАКЦІЙНА РАДА

**Г. А. Васильєв, В. Д. Волков, Каталін Іванчо, О. В. Кондратьєв, В. В. Кулаков,
С. Ж. Лазаренко, В. І. Кісіль, В. К. Мамутов (голова Ради), В. П. Пшонка,
В. В. Рибак, Л. П. Чубар**

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

В. Д. Волков, професор, член-кореспондент АПрН України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

А. Г. Бобкова, кандидат юридичних наук, доцент, завідувачка кафедри господарського права Донецького національного університету, **В. Ф. Джурук**, голова арбітражного суду Донецької області, заслужений юрист України, **Г. Ю. Жирний**, кандидат юридичних наук, доцент (*заступник головного редактора*), **І. Є. Замойський**, доктор юридичних наук, **Г. Л. Знаменський**, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПрН України, **С. З. Михайлін**, доктор юридичних наук, професор, **В. Ф. Опришко**, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, **В. Л. Петренко**, доктор економічних наук, професор, **В. А. Устименко**, кандидат юридичних наук, завідувач юридичним відділом виконкому Донецької міської Ради, **В. М. Чичко**, завідувач кафедри кримінального права і процесу Донецького національного університету, **О. О. Чувпило**, доктор юридичних наук, професор, **В. К. Шкарупа**, доктор юридичних наук

ЗАСНОВНИК

Донецький національний університет

Видається за матеріального сприяння Міжнародного фонду "Відродження" (м. Київ) і Інституту Конституційної та Законодавчої Політики при Інституті Відкритого Суспільства (COLPI, м. Будапешт, Угорщина).

Адреса редакції: Україна, 83015, м. Донецьк, вул. Челюскінців, 198а, к. 518

Телефони: 38.062.335-88-53

Тел/Факс: 38.062.337-93-46

e-mail: a518@dongu.donetsk.ua; a8@dongu.donetsk.ua

Web-сторінка: www.dongu.donetsk.ua

© Донецький національний університет, 2000

ЗМІСТ

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ

Пилипенко П. Трудовий договір як юридичний факт 3

ПРАВО І ЕКОНОМІКА

Новошицький О., Герасименко О. Відповідальність за прострочення сплати грошових санкцій 7

Синкова О. Правовий статус дочірніх підприємств та деякі питання їх аудиту 11

Кузьміна С. Деякі питання правового регулювання інтересів суб'єктів господарювання в умовах конкуренції 16

Гринюк Р. Загальні засади правового статусу комунальних підприємств 19

Татьков В. Правова природа статусу акціонерного товариства: теоретичні аспекти 22

ПРАВО І ЕКОЛОГІЯ

Кузнєцова С. Правове забезпечення витрат на охорону навколишнього середовища 26

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Петров Р., Кисельова Т. Зближення і гармонізація законодавства в праві Європейського Союзу та міжнародному праві 29

Мережко О. Основні колізійні теорії в доктрині та практиці міжнародного приватного права США 35

ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

Савченко Л. Завдання і функції контрольно-рахункових органів (аналіз законодавства України і зарубіжних країн) 39

ПРАКТИКА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Амельченко М. Окремі проблеми звернення стягнення на майно боржника – суб'єкта господарювання 44

ПРОПОЗИЦІЇ ДО ЗАКОНОДАВСТВА

Кудрявцева Л. Про комплексне правове забезпечення функціонування фондового ринку України 48

Бічук Л. Щодо набуття неповнолітніми повної цивільної дієздатності 53

ДИСКУСІЇ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Бородін І. Про поняття адміністративного процесу 58

СТОРІНКИ МИНУЛОГО

Кондратьєв О. Ретроспективна характеристика судового контролю за досудовим слідством 61

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Соловйов О. Право власності профспілок: місце в системі права власності України 66

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Моїсєєв О. Про неможливість ідентифікації судовою одорологічною експертизою 71

КРИТИКА ТА БІБЛЮГРАФІЯ

Загнітко О., Хахуліна К. Корисні видання з філософії права 72

ПОДІЇ

Міжнародні контакти викладачів і студентів - правознавців 76

НАШІ АВТОРИ.....78

Запрошуємо до співробітництва 79

“Правничий часопис Донецького університету” внесений до переліку № 1 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук // Бюлетень ВАК України. - 1999. - № 4. - С. 53.

НАША ПОДЯКА

Донецький національний університет та Молодіжний центр правничих досліджень висловлюють подяку Міжнародному фонду “Відродження” (м. Київ) і Інституту Конституційної та Законодавчої політики при Інституті Відкритого Суспільства (COLPI, м. Будапешт, Угорщина) за надання чергового гранту на видання журналу “Правничий часопис Донецького університету”, а також за постійну підтримку нашої спільної діяльності.